

Palvelutaloon muutto on teko, jolla suunnitellaan tulevaisuutta ja vahvistetaan sosiaalisia suhteita

Ikääntynyt ihminen, setlementtityö ja Jane Addamsin pragmatistinen näkemys tiedosta ja ymmärrys sosiaalisesta oikeudenmukaisuudesta olivat väitöstutkimusprosessini ajatuksellisia lähtökohtia. Näihin elementteihin toimijuus ilmiönä, käsitteenä ja ihmiskäsityksen ilmentäjänä nivelti erinomaisesti, mutta moni-ilmeisyydessään vaati tarkentamista, syventämistä ja selkeyttämistä. Toimijuutta tutkitaan runsaasti, mutta tutkimusta ei toistaiseksi ole tehty palvelutaloympäristössä eikä niiden ikääntyneiden parissa, jotka ovat harkiten ja suunnitelmallisesti päättäneet itse rakentaa kodin palvelutaloon.

Varsinaisen kimmokkeen väitöstyöhön antoi havainto, jonka mukaan tutkimus vanhustyössä oli viime parina vuosikymmenenä edennyt niin isoin harppauksin, että asian tuntijatehtäväni Setlementtiliitossa edellytti gerontologisen tutkimustietoni päivittämistä. Kun vanhustyölle ryhdyttiin 1980-luvulla systemaattisesti luomaan teoriapohjaa, alkoi myös sosiaaligerontologinen näkökulma levitä Yhdysvalloista Eurooppaan. Vuosien aikana monitasoinen tutkimuksen kirjo on tuottanut teorioita ja teoreettisia perspektiivejä empiirisen tutkimuksen näkökulmiksi ja tulkintakehikoiksi. Samalla tutkimus on antanut eväitä kehittää vanhustyötä monin tavoin myös sosiaalisista ja yhteiskunnallisista ilmiöistä käsin. Sosiaaligerontologiassa korostuva ikääntyvän ihmisen arvostaminen tavoitteellisena, voimavaraisena ja valintoja tekevänä toimijana antoi oivallisen alustan toimijuuden tutkimisella. Tällaisen ajattelun vanhasta ihmisestä tunnistin olevan läheistä myös setlementtityölle.

Mikä tekee setlementtityöstä erityisen tai erityisen merkityksellisen ja miten se eroaa muusta kolmannen sektorin tai kunnallisten toimijoiden tekemästä työstä? Tätä pohditaan todennäköisesti enemmän setlementtiliikkeen sisällä kuin ulkopuolella. Oletin, että erityisyys saattaisi löytyä yhteisöllisyydestä, sillä setlementtiliikkeessä korostetaan yhteisöllisyyden voimistavaa vaikutusta. Toimijuuden käsitteeseen perehtymisen ja tutkimusaineiston taustamateriaalin myötä päädyin tavoittelemaan setlementtiyhteisöllisyyttä mahdollisesti ilmentäviä piirteitä ikääntyneiden toimijuuden ja sitä rakenteistavien suhteisuuden ja vallan kautta. Tätä tehtävää edisti – ja myös rajasi tapausedsetlementin toiminnassaan korostama asiakaslähtöinen kehittämistyö. Se johdattaa osaltaan myös setlementtiliikkeen amerikkalaisille juurille setlementtityön chigacolaisen uranuurtajan Jane Addamsin (1860–1935) korostaessa ihmisten tarpeista lähtevää sosiaalista toimintaa.

Setlementtityön nykysuomalaiset juuret juontuvat sisällissodan jälkikuuhuihin. Toiminta vuonna 1918 aloitettiin Helsingissä ja tällä hetkellä setlementtiliikkeeseen kuuluu noin 45 paikallista setlementtiä, joiden keskusjärjestönä toimii Setlementtiliitto. Liike toimii kiinteässä yhteistyössä kansainvälisen keskusjärjestön, International Federation of Settlements and Neighborhood Centres (IFS) kanssa. Setlementtiliike on yhteiskunnallinen kansalaisliike, jonka tavoitteena on alusta asti ollut pyrkimys edistää ihmisten välistä vuoropuhelua ja etsiä yhteiskunnallista konsensusta arkisilla työmuodoilla ruohonjuuritasolla.

Toimintaa ohjaavat humanistiset perusarvot, jossa korostuu sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vahvistaminen sekä luottamus ihmisessä ja yhteisössä oleviin voimavaroihin ja niiden kehittäminen. Nämä arvolähtökohdat tarjoavat hyvät mahdollisuudet tunnustaa ikääntyneen toimijuus ja tunnistaa sen yksilösidonnainen luonne yhteisössään.

Jane Addamsin näkemys siitä, että vain elettyä voi ymmärtää ja tulkita toisille ohjasi tutkimustyössäni kysymään ikääntyneiltä itseltään heidän sosiaalisista suhteistaan ja vallankäytöstään palvelutalossa. Arvioin, että haasteltavien palvelutaloyhteisön käytäntöjen oma-kohtainen tunteminen tuottaa tietoa, joka auttaa tunnistamaan sosiaalisia rakenteita ja niihin kiinnittyviä arkivaltaa sisältäviä toimintoja. Toimijuus rakenteisiin kiinnittyvänä puolestaan tuottaa setlementtiliikkeen arvopohjan mukaisesti lähtökohdat sille, että tarvittavia muutoksia haetaan yhteiskunnallisista olosuhteista, ei apua tarvitsevien ihmisten ja ihmisryhmien moraalisesta heikkoudesta.

Jane Addams oli paitsi setlementtityön myös sosiaalisen ja rauhantyön uranuurtaja ja feministi. Hän – kuten myös myöhemmin presidentti Barack Obama vaati, että ihmisen on tultava kuulluksi. Tätä korostaa Erik Schneiderhan kirjassaan *The Size of Others' Burdens: Barack Obama, Jane Addams and the Politics of Helping Others*. Jane Addams joutui taistelemaan tullakseen kuulluksi sukupuolensa vuoksi. Vaikka hän oli syntynyt yläluokkaiseen perheeseen, ei kouluttautuminen hänen aikanaan ollut naiselle itsestään selvää. Barack Obama afrikkalaisamerikkalaisena joutui puolestaan taistelemaan tien kuulluksi tulemiseen etnisen taustansa vuoksi. Jane Addams korosti, että hänen perustamansa setlementti Hull House oli se, joka vapautti hänet tulemaan kuulluksi. Hull House tuotti todisteita sekä tutkijoille että päättäjille ympäröivästä sosiaalisesta todellisuudesta, esimerkiksi maahanmuuttajien arjesta ja paikallisen väestön köyhistä elinoloista. Hän painotti käytäntöä totuuden ja merkityksen arvosteluperusteena.

Obamaa ja Addamsia yhdistää myös kehoitus astumaan omien yhteiskunnallisten rajojen yli ja luomaan yhdyssiteitä paitsi naapureiden, myös niiden kanssa, joita ei tunneta. Metafora siltojen rakentaja liitetään usein setlementtiin. Irene Roivainen ja Piia Puurunen kuvaavat kirjassa *Toivo sosiaalisessa – toivoo luova toimintakulttuuri sosiaalityössä* sillan metaforan viittaavan setlementtiliikkeen julkilausuttuun tavoitteeseen loiventaa luokkavastakohtaisuuksia, lievittää keskinäistä epäluuloa ja vähentää sosiaalista etäisyyttä keskenään polarisoituneiden yhteiskuntaryhmien välillä. Addamsin pragmatistinen ajattelu ja solidaarisuuden, sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon vaatimukset näkyivät myös käytännön työssä Hull House -setlementissä.

Palvelutalotoiminnassa siltojen rakentaminen monenlaisista taustoista oleville asukkaille saattaa näyttäytyä juuri sinä setlementtityön rakenteellisena ja vahvasti arvoihin sitoutuvana erityisyyttä ilmentävänä toimintana, jota lähdin tutkimuksessani selvittämään. Tutkimukseni mukaan palvelutalon toimintakulttuurin keskeisenä vahvuutena on hyvin matala byrokratia ja asioiden hoitaminen niin, että yhä lisääntyvän riippuvuuden vallitessa ikääntynyt tuntee olevansa autonominen toimija. Asiantuntijavaltaa käyttävä henkilökunta toiminnallaan vahvistaa osallisuuden kokemusta ja ikääntyneen käsitystä omasta osaamisestaan, taidoistaan ja kyvyistään eikä näin ehdollista toimijuuden tuntua.

Aineistosta ilmenee, että esimerkiksi oikeus hoitaa yhteisiä asioita koetaan itsetuntoa vahvistavana vallankäyttönä. Se saattaa olla puutarhanhoitoa, kerroskahvien järjestämistä tai jopa kulttuuritilaisuuksien ohjelman tuottamista. Itse tekemisestä ja tapahtumiin osallistumisesta voi jokainen päättää oman kiinnostuksensa ja osaamisensa pohjalta. Samalla, kun asukkaat omalla osaamisellaan luovat näitä yhteisyyttä vahvistavia paikkoja, vahvistetaan myös omaa toimijuutta. Toiminnassa korostuva yhteistyön rakentaminen edellyttää myös ikääntyneiden tarpeiden mukaisia tilaratkaisuu-

ja ja fyysisiä paikkoja yhdessä olemiselle ja esteettömälle liikkumiselle. Tällainen voimava-
raistava ihmiseltä ihmiselle – periaatteen to-
teutuminen keskinäisessä vuorovaikutuksessa
vahvistaa luottamusta ja tunnetta ”porukkaan”
kuulumisesta. Porukkaan kuulumisen tuntu
näky myös siinä, että lyhyestäkin kohtaami-
sesta lähdetään vahvempana kuin siihen tul-
lessa.

Tutkimuksessani puhun, ennakkokäsityk-
sestäni huolimatta, hyvin vähän yhteisöllisyy-
destä palvelutalossa. Havaitsin, että haastatelta-
vat eivät tule palvelutaloon rakentamaan yhteis-
söä, vaan sinne tullaan rakentamaan kotia fyysi-
sesti ja sosiaalisesti esteettömässä ympäristössä.
Palvelutaloon muutetaan siksi, että edellisessä
kodissa ei enää pärjätä. Elämäkokemuksen
tuoma ymmärrys johdatti haastateltavat teke-
mään asumisen valintoja, joilla varmistetaan
mahdollisimman itsenäinen elämä. Osattiin ja
haluttiin valmistautua tulevaisuuteen ja turvata
se, että voidaan edelleen solmia sosiaalisia suh-
teita ja saada apua riittävästi oman autonomian
turvaamiseksi, ja asua omassa kodissa.

Palvelutalossa asuvien ikääntyneiden palve-
lujen tarve vaihtelee, mutta yhteistä on se, että
riippuvaisuus palveluista ei ole esteenä koke-
mukselle omasta vallankäytöstä arjen valin-
noissa. Palvelut omassa elinpiirissä tuovat tur-
vallisuutta ja tuottavat vallantunnetta vapaut-
taessaan tekemään asioita oman mielen mukai-
sesti. Palvelujen saatavuuden lisäksi toimijuut-
ta tukee se, että voidaan toimia oman mielen
mukaisesti sosiaalisissa suhteissa ja liikkua ko-
din lähiympäristössä.

Yhteisöllisyyden sijaan haastateltavien pu-
heessa korostuu iän ja asumismuodon synnyttämä
yhteisyyden tunne. Eron yhteisyyden tun-
teen ja yhteisöllisyyteen välillä tulkitsen ole-
van siinä, että tärkeimpänä pyrkimyksenä ei
ole yhteisöä edistävä tavoitteellinen toiminta,
vaan yhteisössä toimiminen omien tavoitteiden
saavuttamiseksi. Ensisijaista iäkkäillä asukkail-
la on tahto rakentaa oma elinympäristö omaa
toimijuutta tukevaksi, ei yhteisön rakentami-
nen. Mikäli omalle toimijuudelle on etua, toi-

mitaan yhteistyössä muiden asukkaiden kanssa
niillä tavoilla, joihin kyetään ja halutaan.

Markku Hyyppä on vastikään julkaistussa
kirjassaan *Ikääntyvän muistikirja* käyttänyt kä-
sitettä kanssaihmissyys. Se on tunne, joka koe-
taan toisten, myös tuntemattomien, kanssa ti-
lanteissa, joissa jaetaan asioita. Pidän tätä kä-
sitettä hyvin läheisenä tutkimuksessani nimeä-
mäni yhteisyyden tunteen kanssa. Tunne josta-
kin yhteisesti jaetusta osallisuudesta on tärkeä
osa toimijuutta. Se voi tuottaa jaettua toimi-
juutta, yksilöllisten päämäärien mukaista si-
toutumista yhteiseen toimintaan. Yhteisyys voi
olla myös tietoisuutta tasavertaisesta kuulumis-
esta yhteisöön silloinkin, kun toimii sosiaali-
sissa suhteissa passiivisesti palvelutalon muiden
asukkaiden ja henkilökunnan kanssa.

Kokemus tulla kuulluksi on toimijuuden
ydintä ja sen merkitys on sitä syvempi mitä
suurempi on riippuvaisuuden aste. Kun lähtö-
kohtana on aito kohtaaminen ja käytännön pe-
riaatteena on ikääntyneen autonomian vahvis-
taminen ymmärtävässä ja luottamuksellisessa
ilmapiirissä, toimitaan myös setlementtityön
arvojen ytimessä. Kuten Jane Addams on to-
dennut, hyvää tehdään – jos ollenkaan tehdään
– ihmisten kanssa, ei ihmisille. Silloin yhteis-
söjä luodaan, ei anneta. Ikääntyneen arvostus-
ta palvelutalossa, ja ehkä myös setlementtityön
erityisyyttä, osoittaa se, että asukkaille avataan
mahdollisuuksia tulla rakentamaan yhteisyyt-
tä omalla tavallaan ja omalla osaamisellaan,
kyvyillään, tahdollaan ja haluamisellaan. Näin
heille avautuu mahdollisuuksia toimia jaetun
toimijuuden tuomin voimavaroin omassa ar-
jessaan.

Haastateltavat kokivat edellisissä kodeis-
saan ongelmaksi sen, että ei enää pysty yllä-
pitämään kotia eikä liikkumaan kodin ulko-
puolella ja pitämään yllä sosiaalisia suhteita.
Palvelutalossa esteetön ympäristö tukee liikku-
mista kodin ulkopuolella ja päivittäin voidaan
tavata muita ihmisiä. Samalla, kun jaettu toi-
mijuus vahvistaa sosiaalista vuorovaikutusta, se
tuottaa mahdollisuuksia omaa toimijuutta tu-
kevaan vallankäyttöön sekä riippuvaisuutta si-

sältävään autonomiaan, johon voi sopeutua. On tärkeää, että kehitetään vaihtoehtoisia kodin ja laitospalveluiden väliin sijoitettavia asumispalveluita, jotka edistävät ikääntyneiden mahdollisuuksia jatkaa autonomista elämää, sosiaalista kanssakäymistään ja muodostaa uusia vuorovaikutussuhteita oman tahtonsa mukaisesti.

Jane Addams itse hyödynsi oman setlementtitalonsa Hull Housen yhteisöllistä toimintaa ja kokemuksiaan naapurustosta käytännön ja teorian välisten raja-aitojen madaltamisessa ja osoitti, miten käytännössä muutettiin toimintaa, ei vain kuvattu olemassa olevaa. Toivon, että väitöstutkimukseni on omalta

osaltaan hyödynnettävissä ikääntyneiden asumisen palveluiden kehittämisessä ja jatkoa sille setlementtiliikkeen ajatukselle, että sosiaalinen muutostyö kytketään käytännönläheisesti teoreettiseen tulkintaan ja tiedontuotantoon.

Pirkko Ruuskanen-Parrukoski
THM, YTT

Sosiaalipolitiikan ja sosiaaligerontologian väitöskirja "Palveluasuminen ikääntyneen asumisen kontekstina. Tapaustutkimus ikääntyneiden toimijuudesta sekä vallasta ja sosiaalisista suhteista" tarkastettiin Lapin yliopistossa 19.1.2018.